

en aquell foc?», Lull (*Merav.*, NCL. II, 44; I, 123; Ag. I, 86). «Qui fa --- foc, e d'aquel foc sortirà altre foc o *espires*, per què-s cremaran blats, vinyes o arbres d'altres --- és tengut --- d'esmenar lo dan», *Cosí Tort.* (ed. Ol., 142); «company mal patler / semblant és a ferrer: / si no-t nou ab *espires* / nourà-t ab fum»; 1 i el *D'Ag.* i l'*AlcM* citen encara exemples de *espira de foc* en la versió de les *Metamòrfosis*, fi S. xv pel barceloní F. Alegre, i el *DBal.*: «una *spira* poch de foch se encès en casa del primer fals testimoni» en el *Li. d'Ajustaments*, S. xv, de la B. Univ. de Bna. I amb el significat metafòric de 'engruna, partícula': «Déus per lo seu poder que ensenya --- e per açò la Philosophia dix: —Vols que ajustem les paraules que havem dites? per aventura exir-ne-ha alguna *spira* de veritat quan sien ensemps ordonadament ajustades», *Genebrea* (*Boeci*, Ag., p. 164).

Després de l'Edat Mitjana aquesta forma restà com a pròpia de les Illes: «Ès un rascuny, una ombra, és una *spira* / del ardent foc que crema en ses entranyes, / en amor de son pròxim abrasades», a. 1590, Pere Fiol (*JMBover*, *BiEscrBal.* I, 298.3.1). I avui en totes tres: «Un foc granejat terrible, que ompli de llum, d'*espires* i de fumera tot l'Hostal», Miquel dels S. Oliver (*L'Hostal de la Bolla*, p. 98); «l'avenc de Cohanegra --- a voltes un raig de sol --- conforme va baixant se transforma en núvol de tremoloses *espires* blanques y grogues, polsim de vibracions de colors qui s'acluquen, s'apaguen y se fonen demunt la molça ---», JnRosselló (*Manyoc de Fr. Mall.*, p. 99); «es seu cosset no tenia aturay, y era just una *espira* de foc», *AMAlcover* (*Rond.* II, 267); i a mi mateix m'han ensenyat la pedra foguera «qui fa *spirar*» a Santanyí (1964).

Igualment a Menorca, on ens expliquen la dita «carbó de tamarell / guardau-vos d'ell» perquè «fa pòc fòc i moltes *espires*», Camps Merc. (*Folkl. Men.* I, 286), i Ruiz Pablo fa dir dels telegrams o comunicats «partes») a un personatge que «són com una *espira* de foc qui se'n va d'una vila a l'altra just com un llamp» (*Novell. Men.*, *IdOr*, 28). En fi a Eivissa per més que ara ho canviïn en part en *escaravits* i en part *espigas* (1963), és clar que això són mots substituïts, i el segon no pot ser més que una confusió força recent per *espira*, a la qual es prestaven els granets i brins minúsculs d'una espiga cereal.

A Terra Ferma, però, el mot decaigué, reemplaçat per una forma modificada, única usual avui i entesa en cat. central (*BDC* xx, 263) i en la llengua literària i comuna. D'antic no n'hi ha més que un testimoni, en el *Pecador Remut* de Felip de Malla (dels anys 1420), barceloní: «la sola pena del spirit damnat és pena bandejada de tot spirit de tota *gospira* de consolació» (*D'Ag.*). Força més tardà, doncs, que *espira*. En el català central parlat és mot conegut de tothom, bastant usat, no tan sovint segurament com *espurna*, però més usual i més popular que *centella*; i d'altra banda hi ha matisos diferencials (dels quals ja he dit alguna cosa a *ESPURNA*), sovint amb noció d'especial petitesa i de lluisor intensa, i més aviat ma-

jor durabilitat que *espurna* (més anàleg al cast. *destello* que a *chispa*).

Aviat el sancionen els lexicògrafs: «pegar ab lo esclavó a la pedra ---; la centella o *gospira* de foc: scintilla», *OPou* (*TbPu.*, 210, i cf. *gospirejar*, infra); «*gospira*: scintilla, -illula; *gospira de ferro ardent*: strictura chalybis vel ferri; *gospira de cendra viva*: favilla» (afegit a l'ed. de 1670 del *DTo.*, si bé ja hi ha *gospirar* a la de 1647, veg. infra). L'usen els escr. més tradicionals i distingits del S. XIX i la Renaix.: «havent quedat alguna *gospira* de foc, se tornà apoderar a mitja nit de la iglésia, però se logrà apagar prompte», B. de Maldà (*Exc.*, p. 161).

«Bernart bat ab Preclara - del negre 'l fèr, / *gospir*es ne sortiren - volant al cel / ---», Milà i Fontanals (*Cançó del Pros Bernat*, v. 162). El jove Verdager el duia ja en el primer escalaborn del poema, en aparèixer, acabat de sortir de Folgueroles, amb el grandió projecte: «infernall perpassa / --- / respirant fum y flames, esgarriosa passa / son cabell de *gospir*es y foc a rabejar» (*Atl.* I, 29d), «lo foc del cel li encercla coronas de *gospir*es, / li és música escoltívola l'espetergar del tro» (iv, 17c: estrofes que variaren poc entre les versions de 1867 i 1877, amb *gospira*, inconvient, a totes dues); «y ab lo fuet flamíger de sa rogenca espasa, / los percuideix y aquiça, cada *gospira* un llamp, / y 'l regne que se n'entra, la vila que s'abrassa / ---», «mes ja de les *gospir*es d'inspiració qu'hi volan, / al front de l'hèroe envian la més hermosa 'ls cels: / com de florides branques, / qu' 'ls passarells breçolan, / una flor cau, que fóra germana dels estels!» (pp. 220, 114).

Però avui la bella paraula és acceptada pels catalans conscients de la dignitat de la llengua comuna, a totes les regions de la llengua (sense llevar-ne els mallorquins etc.): «Feu brillar en la foscor / una *gospira* daurada», *MForteza* (*IdOr* VI, 64). I és que tothom se sentia exalçat per les estrofes magnífiques de Verdager, i de Maragall: «Joia que ets dels déus *gospira* / generada dalt del cel: / vent de foc el pit respira / sota els plecs del teu sant vel; / si ajuntar-se els cors demanen / que un mal vent va separant, / tots els homes s'agermanen / on tes ales van tocant.»²

Ès prou que un mot tan important i interessant hagi estat tan poc estudiat des del punt de vista etimològic i fins històric: ni tan sols M-Lübke ni els comentadors i suplementistes del *REW* no han dit un mot de *gospira* ni d'*espira*, i *AlcM* es limita a fer una remissió de l'un a l'altre sense gastar-hi un mot; altrament aqueix lligam etimològic ja hagué de veure'l Balari, puix que en les cèdules del *DBal.* posà sota el títol *gospira* una cita de *espira*, i sembla insinuar que vingui del greco-llatí *spira* 'espiral, rosca' puix que se li ocorregué incloure en aquest plec de notes una cita del dicc. llatí-castellà de Nebrija referent a aquest mot savi (traduït pel cast. *rosca*; l'adaptació catalana de Busa-N. no porta res d'aqueixos mots); però prescindim tranquil·lament d'aquest acudit sense base semàntica, ni tan sols discutible.

De tota manera sembla que *espira* fos primari (i probablement previ) a *gospira*, i que s'hagi de derivar